

Marianna Oravcová. *Akcia B. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2020, 304 s. ISBN 978-80-89335-93-0*

Je dostatok neľahkých tém v moderných slovenských dejinách, ktoré čakajú na výskum. Marianna Oravcová si vybrala bolestnú kapitolu zo začiatku 50. rokov 20. storočia známu ako Akcia B. Išlo o násilné vystaňovanie vybraných skupín obyvateľstva z Bratislavy aj iných miest a ich začlenenie na nútené práce. Začiatok akcie bol v júli 1952 a jej ukončenie na jeseň 1953. M. Oravcová sa téme venovala niekoľko rokov, výskumy začala krátko po politickej zmene a prvé výsledky publikovala časopisecky (Správa o „očiste“. *Historická revue* 1992, 2: 18–19, 3: 14–15). To už pôsobila v Slovenskom helsinskom výbore, ktorý informoval verejnosť o perzekúciách obyvateľstva po druhej svetovej vojne a tiež pripravoval návrhy zákonov na ich rehabilitáciu.

M. Oravcová objasňuje Akciu B do hĺbky, v dôslednom historickom kontexte. V prvej až tretej kapitole preto venuje dostatok priestoru politickým a ideologickým zmenám po druhej svetovej vojne v Československu, transformáciám sociálnej situácie a právneho systému. V prvej kapitole ma zaujal autorkin výklad politickej situácie po druhej svetovej vojne. Fakt, že na základe dohody víťazných mocností v Jalte (február 1945) sa Československo stalo satelitom Sovietskeho zväzu, je verejnosti asi všeobecne známy. Známe sú i dôsledky politického vplyvu Sovietskeho zväzu na ČSR po skončení

vojny: upevňovanie mocenských pozícií komunistov v československej spoločnosti a štátny prevrat vo februári 1948, ktorý viedol k nastoleniu totalitného režimu. Avšak, asi menej verejnosť pozná prehistóriu vzťahov Československa a Sovietskeho zväzu pred druhou svetovou vojnou a počas nej. Autorka sa preto sústredila aj na „vlastnú históriu vzťahov [Československa] so Sovietskym zväzom“ (s. 12). Opísala úlohu Eduarda Beneša v postupnom zintenzívnení vzťahov s Moskvou v 30. rokoch, podpísanie Zmluvy o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci medzi Československom a ZSSR počas vojny (december 1943) i memorandá, ktoré navrhovali tesnú hospodársku, vojenskú a inú spoluprácu. Benešove kroky v tomto smere dala do súvisu s jeho politickými názormi, ktoré vyjadril v svojich memoároch (*Memoirs of Dr. Eduard Beneš. From Munich to New War and New Victory*. Boston, bez vročenia) i v úvahe o úlohe Ruska v strednej Európe (Beneš, *Úvahy o slovanství*. London, bez vročenia). Túto stať považujem za zvlášť zaujímavú v úvodnom výklade. V závere M. Oravcová upozornila na rozdiely v historickej skúsenosti Čechov a Slovákov na konci vojny a na znova otvorenú slovenskú otázku po roku 1945. Následne sa sústredila na bytovú situáciu po druhej svetovej vojne a jej riešenie pomocou násilného

vysídľovania, ktoré sa zároveň stalo nástrojom politického útlaku. Autorka ukázala, že podobné akcie sa v tom čase odohrávali vo viacerých krajinách východného bloku ako v Bulharsku, Rumunsku, Slovinsku alebo v Maďarsku a v princípe mali predobraz v obdobných perzekúciách v Sovietskom zväze.

V druhej kapitole, prilietavo nazwanej „Zákonne neprávó“, sa M. Oravcová sústredila na postupnú deformáciu práva v Československu po roku 1945 a silnejúci politický tlak na legislatívu. Podrobne analyzovala tie časti legislatívy, ktoré umožňovali pozbaviť občana bytu i zamestnania. Išlo o dôsledne prepracovaný systém, ktorý sa na jednej strane opieral o zákony a nariadenia, ale na strane druhej aj o utajené štruktúry, paralelne vybudované popri výkonných a správnych orgánoch štátu. Tieto nakoniec uskutočnili perzekúcie.

V tretej kapitole autorka rozobrala perzekúcie, ktoré predchádzali Akcii B. V roku 1947 sa vytvorila Očistná komisia s cieľom vyradiť zo štátnej správy protagonistov predchádzajúceho režimu. Táto „očista“ sa čoskoro preniesla aj do verejnej správy, na funkcionárov Slovenskej národnej rady a národných výborov a v praxi výrazne prekračovala právne ustanovenia. Nasledovalo ďalšie a ďalšie rozširovanie „očisty“ na rôzne skupiny zo všetkých oblastí verejného života. Autorka venovala zvláštnu pozornosť „očiste“ Bratislavy a Akcii T-43, t. j. vysídľeniu „triednych nepriateľov“ z veľkých miest. Spomínané perzekúcie viedli k väčšej

pripravenosti štátnych a miestnych orgánov na podobné akcie, čím sa otvorila cesta k najznámejšej z nich s pomenovaním Akcia B, čiže byty.

Akcia B bola oproti dovtedajším perzekúciám najlepšie pripravená i pomerne dôsledne vykonaná. Zároveň trvala najdlhšie – od leta 1952 do jesene nasledujúceho roka. M. Oravcová v štvrtej kapitole analyzovala ideovú a realizačnú podobnosť i rozdielnosť Akcie B s predchádzajúcimi perzekúciami. Pomenovala aktérov akcie. Na jednej strane to boli vykonávatelia, čiže štátne, stranícke a samosprávne inštitúcie a v nich konkrétne osoby, na druhej strane šesť skupín obyvateľstva ako „živly nepriateľské zriadeniu“, obyvatelia práceschopní, ale bez pracovného pomeru, obyvatelia pracujúci doma na zákazku, nepracujúci penzisti, tí, čo mali byť v Bratislave, ale pracovali na inom mieste, ako aj zamestnanci niektorých podnikov/inštitúcií, ktoré sa mali presunúť mimo mesta. Autorka sledovala naplnenie cieľov akcie i vzniknuté ťažkosti. Zisťovala, či sa obeť perzekúcie bránili, nakoľko mali šance uspieť, a uviedla príklady väčšiny neúspešných a malej skupinky úspešných žiadateľov. Podrobne opísala nové, spravidla horšie až katastrofálne bytové pomery vysťahovaných a ich zaradenie na nútené práce. Okrem perzekúcií v Bratislave priniesla údaje aj z Košíc, Žiliny, Nitry, Martina, Komárna, Trenčianskych Teplíc a Banskej Bystrice. Zastavenie akcie na jeseň roku 1953 nebolo okamžité, perzekúcie mali svoju zotrvačnosť,

a teda dopadli ešte na desiatky občanov. Bilancia štátnych a stranických orgánov ukázala nie veľkú efektívnosť Akcie B a pomerne vysoké finančné náklady. Avšak dopad akcie na jej obeť, na spoločnosť v mestách bol enormný. Ako konštatovala M. Oravcová, v Bratislave znamenal prakticky likvidáciu strednej vrstvy, zničenie etnickej, religióznej a jazykovej plurality mestského spoločenstva. Oceňujem časť "Sociologická sonda", v ktorej autorka popisala rozmanitý profil vystáhaných. V niektorých prípadoch je vskutku ťažko pochopiteľné, akými kritériami výberu sa vykonávajúci perzekúcií vlastne riadili. Záverečné state štvrtej kapitoly popisujú vážavé rehabilitačné pokusy do roku 1989, ktoré vystáhaným v Akcii B, až na ojedinelé prípady, nepomohli.

O nič radostnejšie nie sú ani zistenia z poslednej piatej kapitoly o odškodneniach po roku 1989. Autorka podrobne opísala aktivity Slovenského helsinského výboru, ktorého členovia vyvinuli viaceré iniciatívy v tomto smere. Oboznamovali verejnosť s Akciou B a inými perzekúciami z obdobia komunistického režimu, vypracovali legislatívne návrhy pre Slovenskú národnú radu na odškodnenie obetí a tiež poskytovali informácie postihnutým. Závery autorky sú však tristné. Príslušný zákon na odškodnenie vyžadoval viacero dokladov, ktoré postihnutí nemali možnosť dodať okrem iného i preto, že im také doklady nikdy

neboli písomne vydané. Autorka kapitolu uzatvára zistením: „Spravodlivosti sa preto obeť komunistického režimu na Slovensku dočkali len vo veľmi obmedzenej miere, a aj na to museli vynakladať úsilie, ktoré bolo často nad ich sily a vekové možnosti.“ (s. 282)

Záver knihy tvoria ďalšie informácie o vývoji bytovej situácie na Slovensku a o bytovej politike od 50. rokov do roku 1989. Poradovníky na byty, bytové výmery, sledovanie obsadenosti bytov zo strany národných výborov a iných orgánov, kontrola nadmernosti bytov či nútené výmeny bytov pokračovali a odrážali neschopnosť vtedajšej štátnej moci riešiť akútny nedostatok ubytovacích kapacít pre občanov. Avšak najmä prístup štátu, „ktorý obsahuje zažitú, integrovanú, i keď postupom času modifikované postupy bezprávia a násilia ako *pattern of bad political culture* socializmu“ (s. 287), charakterizoval vtedajšiu dobu a život obyvateľstva.

V recenzii chcem vyzdvihnúť aj prácu známej slovenskej knižnej grafičky Evy Kovačevičovej-Fudala. Jej kultivovaná a elegantná grafická úprava zaujme a podčiarkuje význam knihy.

Monografia Marianny Oravcovej je dôležitým dielom, ktoré zaplní biele miesta z obdobia komunistického režimu na Slovensku, dáva možnosť spoznať nedávnu minulosť a vyrovnáť sa s ňou.

Gabriela Kiliánová (Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava)